

Principalele metode de studiere a limbii de Teodora Irinescu

In order to study a lot of a (given) language aspects it is necessary the applying of different special methods of the scientific investigation. The fundamental principles according their application for a given language study are the legitimacy and also the efficiency of the given method for the researching of a given aspect of the language, but also the consciousness of the limited possibilities of any method's unilateral characteristics or if any special method taken separately. Any method or programme research consists in some procedures and each procedure has some operations. Every linguistic discipline entirely uses the most different special methods to all the investigations of the material to all levels, without excluding them; as we can't do because of the language complexity.

Pentru studierea diverselor laturi și aspecte ale naturii limbii, este necesară aplicarea unor metode speciale diverse ale investigației științifice. Drept condiții de bază pentru aplicarea lor la studiul limbii sînt, pe de altă parte, legitimitatea și eficiența metodei respective pentru cercetarea unui aspect dat al limbii, pe de alta, conștiința posibilităților limitate și a caracterului unilateral al oricărei metode speciale luate izolat și inadmisibilitatea ca o metodă specială să ia locul metodologiei generale a cercetării științifice.

Am specificat deja că, din punctul de vedere al practicii cercetării lingvistice, în limbă este cel mai util să deosebim:

1. un *inventar* de unități (foneme, morfeme, lexeme ș. a.),
2. o *structură* de relații și o *sumă de reguli* de întrebuințare și aplicare a lor, pe scurt, „*regulamentul*” lingual și (în măsura în care în limbă, dar tot prin vorbire se manifestă la vorbitorii comuni, nespecialiști, așa-numita funcție metalingvistică, de reflecție asupra propriului idiom, de „*autocontrol*” și de acțiune asupra lui) *lingvistic(ă)* și
3. *textul* (orice îmbinare, reunire de elemente, conform regulilor proprii limbii date sau unei variante a ei, care transmite un anume mesaj, o informație sau o sumă de informații). Componenta din urmă înseamnă realizarea, manifestarea concretă a limbii, folosirea materialului lingual (a unităților și relațiilor dintre ele) în procesul de comunicare¹.

Cunoașterea unei limbi nu înseamnă cunoașterea anumitor texte (ele pot fi memorate sau ținute în fața ochilor, cînd sînt scrise), ci *priceperea* (de fapt, psihologic vorbind, mecanismul de vorbire care asigură producerea de texte orale

¹ Cf. Ioan Lobiuc, *Curs de lingvistică generală, I, Direcții și metode de cercetare în lingvistică*, Iași, 1979, p. 197.

sau scrise și se constituie din deprinderi, priceperi și cunoștințe, dar hotărâtoare pentru capacitatea comunicativ-discursivă a omului sînt tocmai priceperile) de a construi din unitățile limbii texte noi. În *text* (înțeles în sens mai larg, nu numai ca cel scris, deși, după unele opinii a teoriei textului acesta nu se poate fundamenta în limbajul oral, ci numai în cel scris) se realizează atît elementele inventarului, cît și regulile sau ansamblul de reguli ale „*regulamentului*”. Trebuie precizat că inventarul nu este numai lexic, iar regulamentul, numai gramatică, deși lexicul intră în noțiunea de „*inventar*”, iar gramatica, în cea de „*regulament*”.

Pe lîngă cele trei componente: *text*, *inventar*, *regulament* (preferăm, deocamdată, acest termen celui de *structură*, care, cînd nu este echivalat – după noi, nejustificat – cu cel de *sistem* și folosit în locul acestuia, vizează mai ales *relațiile* și, cel puțin în unele terminologii, foarte puțin *regulile*, căci implicarea dintre *relație* și *regulă*, eventual *normă* nu este evidentă pentru oricine, nu se oferă de la sine și de la prima vedere), în cercetarea limbii se impune și o a patra, anume noțiunea de „*fază a limbii*”, apropiată de noțiunea de „*stil al limbii*” din stilistica actuală și de cea de „*variantă (varietate)*” a limbii din lingvistica atît evolutivă, cît și din cea sincronică (căci variantele, și geografice, și antropologice, și cele socio-culturale ale limbii se prezintă fie ca succedente, fie ca simultane, coexistente).

Prin *fază a limbii* ar trebui înțeles, pentru disocierile invocate, rezultatul selecției naturale a resurselor inventarului și regulamentului unei limbi, obținut într-un anume mediu (colectiv) lingual în condițiile istorice determinate (selecție naturală înseamnă *spontană*, căreia i se va adăuga, odată cu formarea limbilor literare, deci odată cu normarea, codificarea acestora și, mai larg, cu politica lingvistică, selecția *conștientă*, deci „*artificială*”). Între fazele izolate ale unei limbi nu există granițe net trasate. În procesul comunicării, fazele se interferează. Dar vorbitorii îndeobște sînt pe deplin conștienți de coexistența în limba lor a unor faze diferite și de particularitățile lor. *Coexistența* în majoritatea limbilor de astăzi *a mai multor faze* le face deosebit de complexe ca urmare a varietății mijloacelor de expresie. Particularitățile fazelor linguale se manifestă la toate așa-numitele *nivele* ale limbii: fonetic, fonematic, morfemic, sintagmatic, frazeologic, sintactic, semantic².

Un exemplu clar de faze diacronice îl oferă particularitățile de limbă ale

² Cf. G. Ivănescu, *Gramatica și logica. Structura logică a gândirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, în AUT, I, 1963, p. 8-9: „*planurile și nivelele nu sînt părți constitutive ale limbii, ci locurile în care se situează elementele ei. Acești termeni nu pot fi utilizați decît dacă se înțeleg prin niveluri, ca în sensul cuvîntului etaj, structurile care există la nivelul respectiv. Noi credem, de mult timp că este mai just să se vorbească de părți ale limbii (subl. aut.)*”. Termenul de *nivel* este deosebit de polisemantic și, ca atare, ambiguu, mai ales prin faptul că din concept epistemologic, la formularea inițială a lui, a fost convertit într-unul ontologic, cum vom vedea mai tîrziu. Remarcăm că, pentru discuția noastră, am utilizat termenul de *nivel* cu sensul de „*totalitate (ansamblu) de elemente linguale corelative și omogene*” adică de rang înalt.

monumentelor literare (în sens larg) scrise într-un idiom în diverse epoci. Exemple de faze sincronice pot fi particularitățile dialectelor teritoriale coexistente la un moment dat, opunerea dintre limbajul curent, comun, colocvial și cel literar (ca faze), dintre faza scrisă și cea orală etc.

Metodologic, problema cea mai importantă, care decurge din natura foarte complexă a limbii ca fenomen social, este dacă există (ori pot exista) procedee de cercetare comune (universale) pentru toate fazele și pentru toate nivelurile limbii. Este profitabil să se dividă fazele în cele reprezentate exclusiv prin texte scrise și cele reprezentate și prin texte orale. Pentru acestea din urmă ar trebui folosite alte proceduri de investigație decât pentru fazele de primul fel.

În ce privește nivelurile diverse ale limbii, ele ar trebui studiate, potrivit specificului lor, prin proceduri diferite. Însă, din istoria disciplinelor lingvistice reiese că, spre deosebire de fazele numai scrise (ca în cazul vechilor limbi indoeuropene, ca sanscrita, vechea greacă, latina, gotica, vechea slavă, limbile anatoliene, toharice etc.), asupra fazelor „duble” (simultan, și scrise și orale: limbile indoeuropene noi, ca cele romanice, germanice, slave, iranice, neindiene ș. a.) și asupra monofazelor (exclusiv orale, ca dialectele unor limbi actuale ori limbile indigene din zonele puțin dezvoltate ale Americii Latine, Africii, Asiei, Oceaniei etc.) atenția lingviștilor s-a îndreptat de relativ (cu tot apelul, programatic, datorat încă lui Leibnitz de egalizare, în ochii științei, a tuturor limbilor)³ puțină vreme; iar pentru studierea diverselor nivele linguale există și astăzi proceduri, în esență, aceleași, cf. metoda comparativă (confruntativă, caracterologică, tipologică) ori combinată cu cea istorică, metode structurale, cantitative (statistico-matematice) etc.

Firește, când se studiază materialul de la diverse niveluri pe baza unei proceduri anumite, de pildă a metodei comparativ-istorice, pentru diverse niveluri pot exista operații speciale sau combinații speciale ale acestora, de pildă, varietățile reconstrucțiilor în fonologie și sintaxă, în domeniul morfologiei și al semanticii. Dacă analizăm mai atent ceea ce se cheamă azi metoda comparativ-istorică, putem degaja în ea nu una, ci câteva proceduri, fiecare cuprinzând câteva operații. Aceste proceduri sînt destul de variate (comparația, stabilirea de corespondențe, datarea tipologică, reconstrucția etc.), dar toate converg spre același scop: refacerea faptelor și proceselor din epocile trecute de dezvoltare ale unui material lingual. Deci, prin metodă de cercetare a limbii putem înțelege atît o singură procedură, cît și un ansamblu de proceduri diferite, alcătuite dintr-una sau mai multe operații.

Chiar o simplă încercare de a analiza un șir de texte dintr-o fază dată și de a clasifica faptele, relațiile etc. existente în ele poate fi numită metoda observației directe și a înregistrării succesive de fapte. Această metodă a fost singura posibilă la începuturile filologiei în lumea antică (Grecia și Roma, apoi Europa timpuriu

³ Cf. Ioan Lobiuc, *op. cit.* p. 167 u.

feudală), ca și în alte centre inițiale de reflecție filologică (vechiul Egipt, Mesopotamia, vechea Indie și China, Japonia feudală și, poate, America Centrală precolumbiană).

Primele încercări de analiză a limbajului aparțin epocii în care s-a inventat scrierea (în epoca de trecere la societatea divizată în clase, deci la formația sclavagistă), analiza începând la nivel semantic (semn-idee) și extinzându-se, apoi, la cel lexical, morfemic, fonematic (fonoideografic)⁴. După apariția și dezvoltarea scrierii, adică a unui sistem grafic ale cărui elemente (semnele) corespundeau elementelor diverselor nivele, observațiile directe se făceau deja asupra textelor scrise. Ca un model de aplicare cu succes a metodei observației pot servi realizările filologiei indiene vechi: o descriere consecventă a câtorva nivele ale sanscritei (acolo, chiar termenul echivalent cu cel de *gramatică* însemna „descompunere, triere, analiză”). Elaborarea unui sistem perfect de scriere silabică și descrierea riguroasă a fonologiei (stative și dinamice) și a morfologiei (inclusiv, a flexiunii și derivării), iar după aceea operele lexicografice solide au fost, în India, rezultatul tocmai al observării nemijlocite a textelor sanscrite.

Când se observă direct materialul câtorva faze sincronice și diacronice ale unei limbi sau ale multora (dar, în primul rând, înrudite și monotipice), metoda observării directe se convertește treptat în metoda confruntării, comparării (sau a studiului paralel al limbilor), care a dus la elaborarea bazelor tipologiei lingvistice și a așa-numitei clasificări tipologice a limbilor lumii. Dacă ne folosim pentru studierea unei limbi de gramatici și dicționare gata elaborate, sîntem nevoiți și acum să ne folosim de contemplare. Aceasta constă în segmentarea succesivă a textului, în delimitarea mărimilor de bază (a elementelor nivelelor manifestate în text), în clasificarea (analiza) elementelor și în formularea regulilor de combinare posibilă pentru producția de noi texte (sinteză). Scopul final al contemplării este descrierea în detaliu a unei anumite faze linguale.

Pînă în prezent încă nu există vreo clasificare unanim admisă, suficientă și consecventă, a metodelor lingvistice (respectiv, a procedurilor, operațiilor și procedeelelor). Cum se știe din istorie, lingvistica propriu-zisă s-a separat din complexul disciplinelor filologice în urma unei fericite întâlniri dintre viziunea și abordarea istorică a limbilor cu studierea comparativă a lor (denumirea inițială a fost aceea de metodă comparativă, cf. germ. *die vergleichende Methode*, fr. *la méthode comparée*, engl. *the comparative method*, rus. *sravnitel'nyj metod*, pol. *metoda porównawcza* etc.) și mai apoi, comparativ-istorică.

În acord cu metoda și noua, pe atunci, știință a fost numită lingvistică comparată, după modelul anatomiei comparate, la vremea aceea deja general cunoscută. Dar cea mai de seamă descoperire de la hotarul veacului al XVIII-lea

⁴ Cf. Ioan Lobiuc, Teodora Irinescu, *Epistemologie și metodologie în științele limbajului (pe baza, îndeosebi, a lingvisticii sec. XIX)*, Casa Editorială *Demiurg*, Iași, 2002, p. 58.

și al XIX-lea a fost nu simpla confruntare sincronică a diverselor fapte linguale și a diverselor limbi, ci *istoricismul*, metoda istorică (diacronică) de studiere a faptelor și limbilor, respectiv, a familiilor genetice ale acestora în evoluție. S-a conștientizat mai întâi faptul că fiecare limbă își are istoria sa, iar după aceea că orice comparare a limbilor își poate avea (și trebuie să aibă) o perspectivă istorică. Se poate urmări cum metoda în discuție s-a dezvoltat pas cu pas din studiul istorico-folologic al textelor scrise, încât își datorează mai toate procedurile și operațiile filologiei formale⁵.

În istoria lingvisticii cea mai importantă a fost și încă este evaluarea metodelor (fie a celor care pleacă de la părți la întreg, respectiv, de la calitate la cantitate, de la efecte la cauze, precum inducția, analiza, naturalismul, atomismul, experimentul, calitativismul, feno(meno)grafia, fie a celor care pleacă de la întreg la părți, respectiv, de la cantitate la calitate, de la cauze la efecte, precum deducția, sinteza, schematismul (adică, formalizarea, modelarea), structuralismul, observația, etiologia, cantitativismul) după scopul lor final: descrierea faptelor față de „*reînnoirea*” lor (descriere + reconstrucție). Firește, fără o descriere amănunțită prealabilă nu poate fi vorba de reconstrucția faptelor. Ca atare, descrierea și reconstrucția pot fi considerate ca două trepte succesive ale cercetării.

Este nevoie, însă, să avertizăm asupra conținutului acestor termeni. Când descriem sincron un fenomen, noi mai întâi îl analizăm, îi constatăm caracteristicile, apoi, în urma acestei constatări, îi dăm o definiție fenomenului respectiv, altfel spus, îi stabilim coordonatele în timp și spațiu. Când, însă, este vorba de un fenomen complex, cum este limbajul uman, avem de-a face nu numai cu ceea ce există (este prezent), ci și cu ceea ce e posibil la crearea de texte încă neproduse, adică cu realizatul și realizabilul. Astfel, orice gramatică (descriere gramaticală) a unei limbi se bazează sau, mai exact, se poate baza pe constatabilul din textele linguale și pe construibilul cu ajutorul „*regulamentului*” limbii.

Această completare a *constatațiilor* (a celor constatate în texte deja existente real) poate fi numită drept *construcții*, pentru a le deosebi clar de *reconstrucții*, acestea efectuate în cercetările lingvistice istorice (diacronice). Până la formarea metodei comparativ-istorice la începutul veacului al XIX-lea, reconstrucția (restituirea, restabilirea ș. a.) era deja practică în textologie (ca și în istoria literară).

În sensul larg al termenului, se poate considera că recurgerea la reconstrucție înseamnă deja o dispunere a faptelor după cronologia lor relativă atunci când, dintr-un set de variante ale unui element lingual, una se dovedește primară sau cea mai veche. În sens restrâns, reconstrucția acoperă numai ceea ce nu este atestat documentar: elemente și construcții care, în cercetările speciale, figurează sub asteriscuri (cf. **esmi*, ca sumă a corespondențelor dintre hitit. *esmi*, v. gr. *eimi*, sanscr. *ami*, v. lit. *esmè*, v. sl. *jesmi* etc.).

Totuși, împărțirea metodelor în descriptive și reconstructive, legată de

⁵ Cf. Ioan Lobiuc, *op. cit.* p. 200-201.

opunerea, adesea nejustificată, a lingvisticii descriptive, sincronice, statice, sistematice sau structurale lingvisticii istorice, diacronice, comparative, dinamice, „atomiste”, evolutive ș. a. este destul de disproporționată, căci sub termenul generic de *metode descriptive* se reunește un număr foarte mare de proceduri și operații foarte variate, iar sub cel de *metode de reconstrucție* li se opun doar proceduri ca reconstrucția interlinguală, reconstrucția internă sau interfazală cu dispunerea sau datarea topologică a faptelor în limitele unei limbi, analogia interlinguală, adică folosirea analogiilor în evoluția unei limbi (sau a câtorva diferite) pentru refacerea evoluției unei altei limbi. În ce privește lingvistica propriu-zis istorică sau diacronică, în care nu se aplică reconstrucțiile, ci se dă numai o descriere a schimbărilor în timp și în spațiu, metodele ei trebuie încadrate, și ele, la cele descriptive. Deci, din ciclul procedurilor descriptive nu pot fi eliminate procedurile descrierii diacronice.

Așa-numitele metode descriptive sînt atît de eterogene și de deosebite una de alta, încît reunirea lor sub același nume de mai sus poate da naștere la obiecții îndreptățite. Ce poate fi comun, bunăoară, între metoda de cartografiere din dialectografie și geografia lingvistică, cea statistică, utilizată pentru studiul particularităților vorbirii individuale (ale idiostilului) în stilistică, metoda confruntativă din tipologia structurală și, în fine, metoda experimentală sau, mai exact, instrumentală din fonetică? Cartografierea constă, de regulă, în fixarea tuturor nivelurilor limbii pe hărți geografice cu ajutorul isoglozelor, a anumitor arii prin culori convenționale etc. Se înțelege că pe harta unui anumit teritoriu pot fi trasate, conturate isoglose atît sincronice, cît și diacronice ale unor nivele diferite. Fixarea materialului pe hărți se poate face conform principiului semasiologic ori onomasiologic, adică în funcție de diversele sensuri ale unui cuvînt ori în funcție de cuvintele care denumesc aceeași realitate (obiect, fenomen, proces, relație ș. a.). Trasarea în sine de isoglose are un caracter descriptiv, dar aceasta poate servi ca bază pentru o interpretare istorică sau comparativă ulterioară.

Înainte ca pentru traducerea mecanică (automată) să se fi aplicat, la studiul materialului lingvistic, procedee strict matematice (îndeosebi din discipline matematice ca teoria probabilității, teoria mulțimilor, teoria informației, logica matematică), s-au folosit procedeele statisticii, cunoscute în istoria lingvisticii sub numele de metodă statistică sau metodă de calcul. Evident, numeroși cercetători nu s-au mai putut mulțumi cu constatări „intuitive” de tipul „des (frecvent)” și „rar”, mai ales cînd nu mai era vorba de un singur text, ci de inventarul ori „regulamentul” limbii.

Firește, era greu de efectuat calcule exacte prin numărarea obișnuită, comună. Prin deceniul al 5-lea al veacului XX mașinile electronice de calcul rapid au produs o adevărată cotitură în studiul statistic al faptelor de limbă, așezînd investigarea frecvențelor relative și a combinabilității (combinatoricii)

elementelor pe un teren solid. Îndoielile și reproșurile despre lipsa unor „*momente calitative*” în studiul statistic al faptelor limbii ori despre imposibilitatea unei „*interpretări calitative*” a datelor cantitative obținute de statistica lingvistică par a nu-și fi avut temeiul cuvenit.

Cum au arătat, printre alții, R. Jakobson și M. Halle, în studiul stilului (și al limbii) individual(e) al(e) unui scriitor sau chiar al unei singure scrieri beletristice, de pildă, determinarea exactă pe bază de calcule a raportului dintre metafore și metonimii (asociații prin similaritate și contiguitate, care, cum vom vedea, în concepția lui R. Jakobson se distribuie pe cele două axe fundamentale ale limbajului, cea paradigmatică și cea sintagmatică, cu opoziții pe una și contraste pe cealaltă) poate fi foarte importantă pentru definirea aceluși stil (acelei „*limbi*”).

Confruntarea sau comparația este o procedură ce decurge din sau, mai exact, este strâns legată de observare. Ea constă în studierea paralelă a unor faze diverse ale aceleiași limbi, a unor limbi diferite (înrudite îndeaproape sau mai de departe ori neînrudite, monotipice sau heterotipice). Pentru a realiza comparația, să zicem, a două limbi este nevoie de un *fundamentum comparationis*, a unei baze de comparație, adică a unor trăsături comune nivelelor comparate. După delimitarea trăsăturilor identice sau similare (prima etapă a comparației), se poate trece la stabilirea trăsăturilor necorelabile sau a celor specifice fiecăreia din acele limbi (etapa a doua a comparației). Ca bază de comparație poate servi nu numai ansamblul trăsăturilor comune amânduror limbilor, ci o treia limbă naturală, genetic ori tipologic apropiată lor, eventual, o limbă „*ideală*” special elaborată.

Comparația este o întregire și prelungire importantă a procedurilor descriptive. Ea se utilizează pe larg pentru achiziția și investigarea materialului aloglot. Pe ea se întemeiază tipologia limbilor (clasificarea tipologică a lor, în toate versiunile mai importante elaborate pînă acum). Prelucrarea statistică, mai larg, cantitativă a materialului de limbă este o pregătire pentru automatizarea procesului de cercetare, cu tehnică modernă, a „*recod(ificării informației)*”. Orice caracterizare cantitativă a faptelor de limbă poate fi privită ca o descriere a lor, dar care nu anulează alte descrieri, ci, dimpotrivă, le completează pe acestea din urmă.

Pînă la anume punct, etapele de investigare a materialului lingual poate fi asemuită cu rezolvarea unei probleme de matematică. În aceste etape metoda de cercetare corespunde programului, procedura – algoritmului, operațiile izolate – operatorilor elementari. Astfel, de exemplu, metoda comparativ-istorică este, în fond, un vast program de cercetare, compus din anume proceduri-algoritmi. Cum o spune însăși denumirea, în ea se îmbină studierea paralelă a unui material de limbă heterosistemic, aparținător la limbi diferite sau la faze diferite ale aceleiași limbi, deci practic comparația (sau, mai specializat și mai potrivit, confruntarea) cu abordarea istorică a acestuia.

Dar acestea sînt numai două părți cele mai importante ale programului, care cuprinde, pe scurt, proceduri-algoritmi:

- a) analiza sistematică a faptelor drept componente ale unor sisteme determinate, de pildă compararea pronumelor personale în diverse limbi indoeuropene;
- b) dispunerea faptelor după cronologia lor relativă sau datarea topologică;
- c) (în cazul limbilor înrudite) se pot stabili, la fiecare nivel, corespondențe sistematice, de pildă slav. *z* – grec. *g* – lat. *g* – got. *k* – sanscr. *h* ș. a.; slav. *u* – grec. *y* – lat. *u* – got. *u* – sanscr. *u* ș. a.;
- d) dacă în studiul diacronic paralel al limbilor se constată următoarea succesiune: cu cât se merge înapoi mai departe de la un punct dat de pe linia timpului și se află cu atât mai multe fapte comune la fiecare nivel (convergența retrospectivă), aceasta înseamnă că avem de-a face cu idiomuri înrudite, adică, cu variante diacronice și diatopice (dispuse în locuri diferite) ale uneia și aceleiași limbi de bază, primare;
- e) acum se poate trece la reconstrucții, adică la completări ipotetice ale materialului atestat sau ale stadiilor parcurse în dezvoltarea unei limbi și, respectiv, ale limbilor de diverse grade de înrudire (subgrupe, grupe, subfamilii, familii, formații); de pildă, pe baza formelor pronumelui personal singular de persoana a II-a: rus. *ty* – arm. *du* – got. *yu* – lat. *tū* – sanscr. *twam* (dintre care, prin procedura b), forma latină e mai arhaică ca cea gotică, armeană, rus., dar forma attică *sy*, provenită din mai vechea formă oblică **twe*, este „mai tânără” ca cea rusească, deși, evident, aceasta din urmă datează din primele veacuri, XI-XIII, ale mileniului trecut, iar cea grecească exista deja în secolul al V-lea a. e.) se poate reconstrui protoforma **tu + em*; pe baza sîrb. *jesi*, bulg. *si*, ceh. *jsi*, v. sl. *jesi* se poate reface forma slavă comună **jesi*, care corespunde i. – e. comun **éssi* etc., f) procedura de reconstrucție se poate verifica prin așa-numita reconstrucție de control (sau experimentală); astfel, avînd formele verbale romanice: sp. 1) *amo*, 2) *amas*, 3) *ama*, ital. 1) *amo*, 2) *ami*, 3) *ama*, franc. 1) (j')*aime* 2) (tu) *aimes*; 3) (il) *aime* etc., putem reconstrui paradigma romanică primitivă: **amo*, *amas*, *ama*, dar nu putem reface paradigma latină *amō*, *amās*, *amat*, cel puțin în forma persoanei a III-a sing. indicativ prezent activ ș. a.. Așadar, toate reconstrucțiile comparativiste comportă anumite restricții, explicabile prin aceea că nu toate formele din protolimbă s-au păstrat în variantele ei diacronice și diatopice de mai târziu. Posibilitățile reconstrucției mai sînt limitate, apoi, prin contacte și interferențe (influențe) interlinguale, precum și prin factorii interferenței intra-linguale (inducție, analogie gramaticală, contaminare lexicală).

Deci, orice metodă sau program de cercetare constă din cîteva proceduri, iar fiecare procedură, din cîteva operații. Fiecare disciplină lingvistică folosește pe larg cele mai variate metode speciale de investigare a materialului la toate nivelele, fără ca acestea să se excludă, ceea ce nici n-ar fi de dorit la complexitatea limbii⁶.

⁶ Cf. Ioan Lobiuc, Teodora Irinescu, *Epistemologie și metodologie în științele limbajului (pe baza, îndeosebi, a lingvisticii sec. XIX)*, Casa Editorială *Demiurg*, Iași, 2002, p. 63.